

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

УДК 378:372.8:331.4

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.1.1>

Е. Н. АБІЛЬТАРОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант,

Інститут професійно-технічної освіти

Національної академії педагогічних наук України,

м. Київ, Україна

Електронна пошта: elviza2008@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9747-3303>

КУЛЬТУРА БЕЗПЕКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ З ОХОРОНИ ПРАЦІ: АНАЛІЗ СТАНУ

Стаття присвячена проблемі формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх інженерів з охорони праці. Метою статті є дослідження стану формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх інженерів з охорони праці. Обґрунтовано теоретичну базу дослідження, визначено наукові праці, які роблять значний внесок у розвиток проблеми дослідження. У процесі здійснення науково-експериментальної роботи застосовано такі теоретичні та емпіричні методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури; систематизація та узагальнення результатів дослідження; опитування та анкетування студентів, викладачів закладів вищої освіти, які здійснюють професійну підготовку інженерів з охорони праці, інженерів з охорони праці виробничих підприємств та організацій; бесіди для вивчення стану формування культури безпеки професійної діяльності. Наведено результати опитування респондентів щодо розуміння поняття «культура безпеки професійної діяльності» та важливості володіння майбутніми інженерами з охорони праці культурою безпеки професійної діяльності. Представлено результати опитування студентів щодо володіння знаннями з питань загальної культури, культури охорони праці, культури праці, культури здоров'я; визначено їхні потреби у вдосконаленні професійних умінь, із виконанням задач професійної діяльності на засадах та принципах культури безпеки професійної діяльності. Здійснена самооцінка студентів своєї готовності до виконання задач професійної діяльності на принципах та пріоритеті культури безпеки професійної діяльності. Узагальнено результати опитування респондентів щодо оцінювання ефективності форм формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх інженерів з охорони праці. Визначено проблеми, які заважають ефективному формуванню культури безпеки професійної діяльності. Зроблено висновок про необхідність проведення ґрунтовного та експериментального дослідження наукової проблеми формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх інженерів з охорони праці.

Ключові слова: культура безпеки професійної діяльності, підготовка інженерів з охорони праці, стан формування.

Постановка проблеми. В умовах росту виробничого травматизму проблема забезпечення безпечних умов праці, реалізації заходів щодо запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням і аваріям у процесі трудової діяльності залишається актуальною. Це зумовлює потребу у професійній підготовці інженерів з охорони праці з високим ступенем відповідальності, комунікативної взаємодії, стресостійкостю, здатних до швидкого прийняття рішень у травмонебезпечних ситуаціях та опрацювання ефективної системи управління охороною праці. У зв'язку з цим постає необхідність модернізації професійної підго-

товки інженерів з охорони праці, зорієнтованої на формування в них високого рівня культури безпеки професійної діяльності (КБПД).

Аналіз попередніх досліджень. Проблема формування культури безпеки активно досліджується в педагогічній науці. Аналіз науково-педагогічних публікацій демонструє підвищений інтерес вчених до означеної проблеми. Так, в Україні питання безпечного існування людини розглядається за двома напрямками: культура безпеки життєдіяльності (М. Астахова, В. Белан, М. Бутирїна, К. Горбунова, М. Зорїна, С. Ігнатенко, Л. Кравченко, Т. Петухова, С. Пономаренко, І. Черепньов) і культура

безпеки (А. Борканюк, І. Грабовська, Н. Гусятинська, В. Дем'янчук, А. Кобилянський, А. Кузьменко, Н. Кулалаєва, В. Малімон, В. Прохорова, О. Пуляк, Ю. Разлівінськіх, Л. Романів, О. Третьяков, В. Федорчук-Мороз, О. Шароватова). Значний внесок у розвиток теорії і методиці професійної освіти з означеної тематики здійснила дослідниця Н. Кулалаєва [Кулалаєва 2020], якою в докторській дисертації розроблено концепцію формування КБПД у майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю та експериментально перевірено результативність методичної системи формування КБПД у майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю. Важливою для нашого дослідження є дисертація Т. Петухової [Петухова 2010], в якій обґрунтовано і визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи, структуру, рівні та критерії готовності майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи. Варті уваги наукові публікації вчених Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, в яких представлено різні аспекти підготовки фахівців безпеки життєдіяльності [Коваль 2018; Повстин 2019]. Водночас виявлено, що в більшості наукових педагогічних праць культура безпеки розглядається через культуру безпеки життєдіяльності, культуру особистісної безпеки, культуру безпеки суспільства методами та формами навчання або виховання. Однак фундаментальних праць, що стосуються формування культури безпеки професійної діяльності безпосередньо в майбутніх інженерів з охорони праці, не виявлено. Результати дослідження формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх інже-

нерів з охорони праці свідчать про недостатній рівень теоретичного розроблення і практичного втілення напрямів розв'язання цієї проблеми. Тому **метою статті** є визначення стану формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх інженерів з охорони праці.

Виклад основного матеріалу. Дослідження стану формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці передбачало такі етапи: встановлення інформованості щодо суті поняття «культура безпеки професійної діяльності»; визначення стану формування КБПД; встановлення чинників та проблем, що сприяють або негативно впливають на ефективність формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці; аналіз освітньо-професійних програм підготовки майбутніх інженерів з метою виявлення наповненості змісту їхньої професійної підготовки компонентною КБПД; проведення анкетування респондентів щодо значимості професійно важливих якостей, а також виявлення потреб у формуванні професійних знань та умінь, які необхідні для ефективного формування КБПД.

Так, для виявлення стану формування КБПД нами до опитування було залучено студентів за спеціальністю 263 «Цивільна безпека» галузі знань 26 «Цивільна безпека» спеціалізації «Охорона праці», викладачів закладів вищої освіти, які здійснюють професійну підготовку майбутніх інженерів з охорони праці, інженерів з охорони праці провідних підприємств та організацій України.

У процесі здійснення наукового дослідження нами було проведено анкетування студентів, викладачів та інженерів з охорони праці щодо розуміння суті поняття «культура безпеки професійної діяльності». Результати опитування показали (табл. 1), що 48,9% викладачів закладів вищої освіти, 47,5% інженерів

Таблиця 1.1

Результати опитування респондентів щодо розуміння поняття «культура безпеки професійної діяльності»

Категорії респондентів	Загальна кількість	%	Результати опитування			
			неправильно		правильно	
			К-ть	%	К-ть	%
Студенти	946	79,83	534	56,44	412	43,6
Викладачі закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку майбутніх інженерів з охорони праці	127	10,71	65	51,18	62	48,99
Інженери з охорони праці	112	9,45	59	52,67	53	47,5
Загалом	1185	100	658	55,52	527	44,47

з охорони праці та 43,6% студентів розуміють етимологію поняття «культура безпеки професійної діяльності». Загалом 44,47% опитуваних мають загальне уявлення щодо сутності дефініції «культура безпеки професійної діяльності». Водночас проблема формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці вимагає пошуку шляхів та механізмів її розв'язання.

На запитання анкети «Чи вважаєте за необхідне володіння інженерами з охорони праці КБПД» більшість респондентів дали позитивну відповідь (75,83%); 7,28% опитуваних зазначили, що КБПД не має особливого значення для інженера з охорони праці; 15,92% опитуваних вказали, що КБПД частково має значення; 5,34% респондентів вагались із відповіддю (рис. 1.1).

З огляду на етимологію поняття КБПД нами було перевірено в майбутніх інженерів з охорони праці рівень знань володіння культурою охорони праці, культури праці, культури здоров'я, загальною культурою. З цією метою була розроблена анкета для студентів, яка передбачала перелік запитань, що дали змогу з'ясувати наявність відповідних знань, пов'язаних із культурою охорони праці, культурою праці, культурою здоров'я, загальною культурою. Поглиблене вивчення результатів анкетування виявило, що студенти мали потребу у формуванні знань, пов'язаних із культурою праці, культурою здоров'я та загальною культурою (рис. 2). Так, на запитання, пов'язані з загальною культурою, правильну

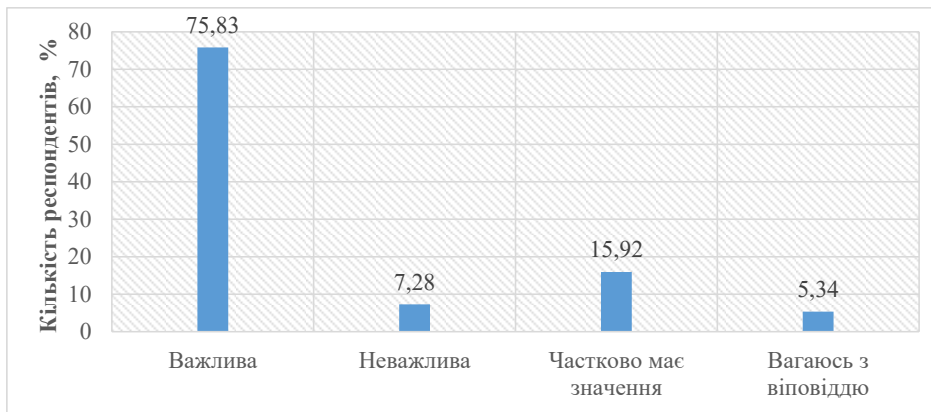

Рис. 1.1. Результати опитування респондентів щодо важливості володіння інженерами з охорони праці культурою безпекою професійної діяльності (складено автором)

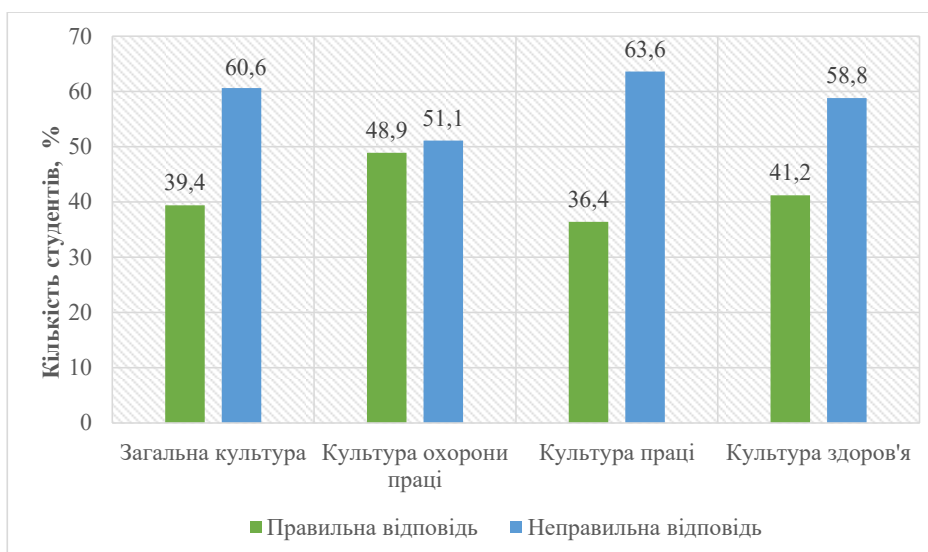

Рис. 2. Результати опитування студентів щодо володіння знаннями з питань загальної культури, культури охорони праці, культури праці, культури здоров'я

відповідь дали 39,4% студентів, неправильну відповідь – 60,6%; на запитання, пов’язані з культурою охорони праці правильну відповідь дали 48,9% студентів, неправильну відповідь – 51,1%; на запитання, пов’язані з культурою праці, правильну відповідь дали 36,4% студентів, неправильну відповідь – 63,6%; на запитання, пов’язані з культурою здоров’я, правильну відповідь дали 41,2% студентів, неправильну відповідь – 58,8%.

Результати опитування студентів щодо володіння знаннями з питань загальної культури, культури охорони праці, культури праці, культури здоров’я дають змогу зробити такі висновки: формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці в закладах вищої освіти відбувається стихійно, а не системно; більшість студентів мають потреби у вдосконаленні знань з окремих видів культур, що становлять фундамент КБПД; у змісті професійної підготовки майбутніх інженерів з охорони праці мало уваги приділено формуванню КБПД та окремих її компонентів.

Окрім дослідження наявності у студентів теоретичних знань, з’ясували стан сформованості професійних умінь, які необхідні майбутньому інженеру з охорони праці для здійснення професійної діяльності на принципах та пріоритету КБПД, у тому числі: організувати роботу колективу, виконавців з обов’язковим урахуванням вимог охорони праці; оцінювати

та аналізувати стан небезпечних виробничих об’єктів, технологічних процесів та обладнання щодо відповідності рівню безпеки; застосовувати вимоги законодавства про охорону праці, нормативних актів та нормативно-технічної документації на обладнання; оцінювати рівень власної культури здоров’я та використовувати здоров’язберігаючі технології для його підвищення; встановлювати взаємодію з працівниками, керівниками структурних підрозділів підприємств, роботодавцем, представниками профспілкових організацій, органами державного управління охороною праці, державного нагляду та контролю та знаходити оптимальні рішення в конфліктних ситуаціях. У процесі анкетування респондентів нами встановлено (рис. 3), що вдосконалення організаційно-управлінських вмінь потребують 31,2% опитуваних, медико-біологічних та санітарно-гігієнічних – 33,6%, ергономічних – 30,9%, андрагогічних – 22,7%. Водночас 25,6% студентів виявили бажання вдосконалити інженерно-технічні вміння, 33,5% – працезахоронні, 29,5% – правові, 29,7% – інформативно-аналітичні, 27,6% моніторингові. Особлива увага надавалася комунікативним вмінням (34,3%), педагогічним (36,4%), психологічним (38,6%). Аналіз результатів опитування студентів свідчить, що під час формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці необхідно звернути увагу на вдосконалення медико-біо-

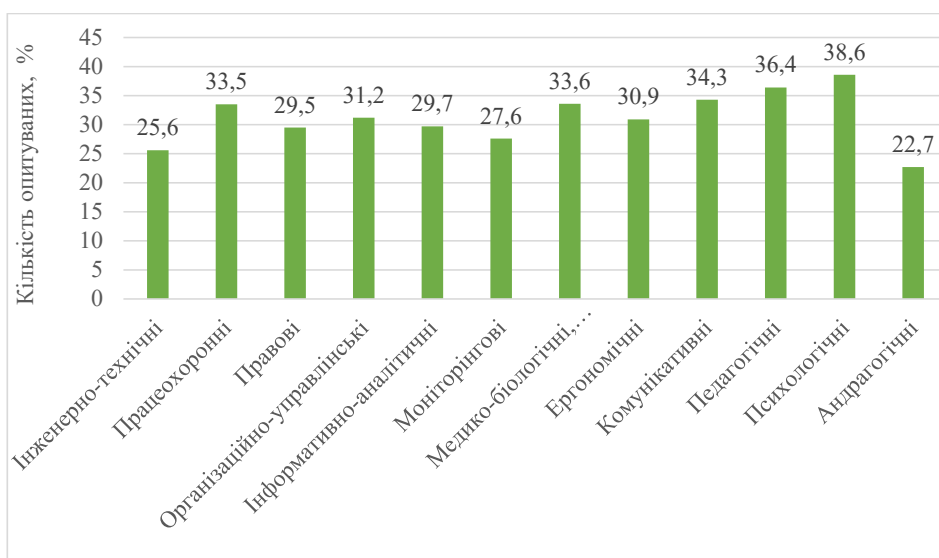

Рис. 3. Потреби у вдосконаленні професійних умінь, пов’язаних із виконанням задач професійної діяльності на принципах та пріоритету КБПД (складено автором)

логічних, ергономічних, комунікативних, педагогічних, психологічних умінь. Своєю чергою це вимагає врахування під час структурування змісту формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці відповідних дисциплін, які входять до ергономічного, комунікативного, здоров'язберігаючого змістовних компонентів.

У процесі встановлення стану формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці нами було з'ясовано у студентів інформацію щодо їхньої готовності до виконання задач професійної діяльності на принципах та пріоритету КБПД. Результати анкетування показали (рис. 4), що 45% опитуваних оцінили свої можливості на достатньому рівні, 11% – на високому рівні. Необхідно зазначити, що 14% респондентів підкреслили, що не впевнені у своїх можливостях, 30% студентів вважають, що їхня підготовленість до виконання задач професійної діяльності на принципах та пріоритету КБПД є недостатньою.

З метою з'ясування причин низької готовності студентів щодо виконання завдань професійної діяльності на засадах та пріоритету безпеки нами були проведені опитування та бесіди. У процесі узагальнення та систематизації відповідей респондентів було встановлено, що студенти мають складнощі в організації системи управління охороною праці на підприємстві, а також недостатні знання з документообігу в галузі охорони праці, з організації контролю за охороною праці, низький рівень знань трудового законодавства. Зазна-

чалася низька орієнтація в методах профілактики виробничого травматизму, заходах з організації безпечного виконання робіт на об'єктах підвищеної небезпеки. Для деяких респондентів важливими обмежувачими факторами були висока відповідальність за збереження здоров'я і життя оточуючих людей, можливі емоційні перевантаження при настанні нещасного випадку, психологічна напруженість внаслідок постійного контролю з боку органів державного нагляду за охороною праці.

Одним з аспектів анкетування було з'ясування думки викладачів закладів вищої освіти та студентів щодо організаційних форм, які ефективно впливають на формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці (рис. 5). Так, опитування викладачів демонструє такі результати: тренінги зазначили 13,1% опитованих, практичну підготовку – 14,4%, самоосвітню діяльність – 19,7%, вивчення спецкурсу «Культура безпека професійної діяльності» – 21,8%, аналіз виробничих ситуацій на практичних заняттях, суміжних із дисципліною «Культура безпека професійної діяльності», – 16,3%, застосування інтерактивних форм та методів навчання – 7,6%, інтенсивне впровадження технологій дистанційного навчання, змішаного навчання – 7,1%. Результати опитування студентів щодо означеного питання розподілилися таким чином: тренінги виділили 13,2% опитованих, практичну підготовку – 15,7%, самоосвітню діяльність – 17,3%, вивчення спецкурсу

Рис. 4. Самооцінка студентів своєї готовності до виконання задач професійної діяльності на принципах та пріоритету КБПД (складено автором)

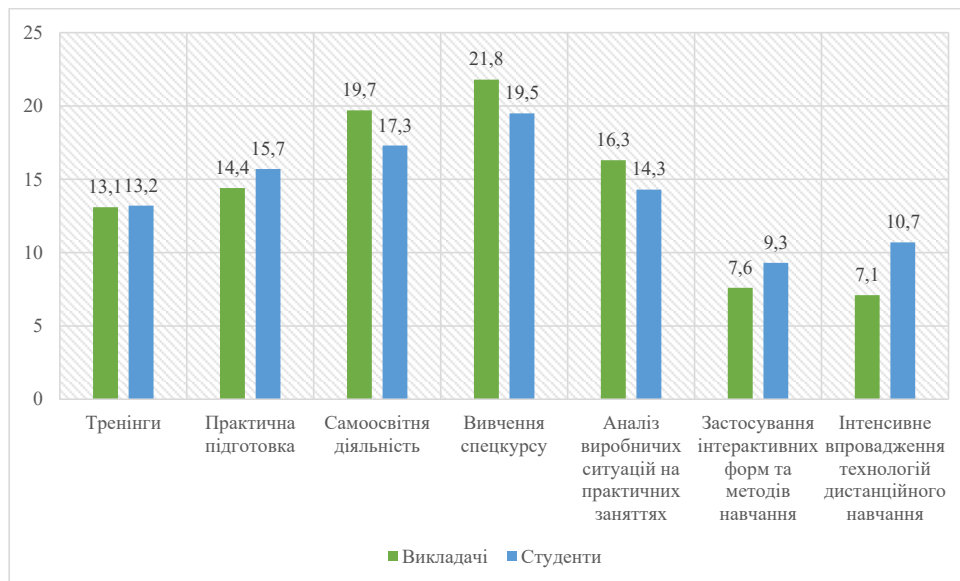

Рис. 5. Результати опитування респондентів щодо оцінювання ефективності форм формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці (складено автором)

«Культура безпека професійної діяльності» – 19,5%, аналіз виробничих ситуацій на практичних заняттях, суміжних із дисципліною «Культура безпека професійної діяльності», – 14,3%, застосування інтерактивних форм та методів навчання – 9,3%, інтенсивне впровадження технологій дистанційного навчання, змішаного навчання – 10,7%.

Отже, за результатами анкетування необхідно зазначити, що основними формами, які сприяють ефективному формуванню КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці, студентами та викладачами виділено вивчення спецкурсу «Культура безпеки професійної діяльності», самоосвітню діяльність, практичну підготовку, аналіз виробничих ситуацій на практичних заняттях. Водночас студенти зазначили, що впровадження заходів щодо формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці у закладах вищої освіти здійснюється постійно (23,2%), інколи (54,6%) та не здійснюється (22,2%). Основними заходами студенти визначили проведення олімпіад, конкурсів до Дня охорони праці, науково-практичних конференцій, присвячених проблемам безпеки праці, вивчення окремих питань культури безпеки професійної діяльності на заняттях із професійно орієнтованих дисциплін у галузі охорони праці. Аналіз даних свідчить про несистемність у заходах щодо впровадження КБПД.

У процесі подальшого дослідження нами було виявлено проблеми, які заважають викладачам закладів вищої освіти ефективному формуванню КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці. Основними причинами викладачі назвали такі (рис. 6): недостатнє навчально-методичне забезпечення (19,3%); низька мотивація до формування безпечної поведінки (16,8%); недостатній рівень знань про КБПД (18,2%); недостатня обізнаність із методики застосування інтерактивних технологій, методів навчання (23,2%); непродуктивний рівень знань із проектування та структурування змісту формування КБПД (12,8%); недостатнє матеріально-технічне забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх інженерів з охорони праці (9,7%).

Результати опитування викладацького складу закладів вищої освіти демонструють, що викладачі потребують удосконалення знань із питань застосування інтерактивних технологій навчання, а також впровадження ефективних методів формування КБПД; є гостра необхідність оновлення змісту професійної підготовки майбутніх інженерів з охорони праці компонентною КБПД; виявлено неготовність викладачів до системного впровадження та застосування інформаційно-комунікативних технологій, технологій дистанційного навчання, а також використання блогів,

Рис. 6. Результати опитування викладачів щодо визначення проблем, які заважають ефективному формуванню КБПД (складено автором)

чатів для популяризації питань КБПД. Отже, це зумовлює здійснення подальшого наукового пошуку щодо визначення організаційно-педагогічних умов ефективного формування КБПД, а також розробки відповідної педагогічної системи, проектування навчально-методичного забезпечення процесу формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці, створення методичних рекомендацій для викладачів із формування КБПД.

Висновки. Результати аналізу досліджуваної проблеми засвідчують необхідність істотного поліпшення формування КБПД майбутніх інженерів з охорони праці, що має ґрунтуватися на вдосконаленні системи професійних знань і вмінь, професійно важливих якостей, вдосконалення підходів до запровадження в освітньому процесі закладів вищої освіти сучасних педагогічних технологій та інноваційних методик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль М. С., Козяр М. М., Литвин А. В. Педагогічна модель формування готовності фахівців цивільного захисту до професійної діяльності. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2018. № 18. С. 151–159.
2. Кулалаєва Н. В. Теоретичні і методичні основи формування культури безпеки професійної діяльності у майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2020. 661 с.
3. Петухова Т. А. Підготовка майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 20 с.
4. Повстин О. В., Козяр М. М. Значення «soft skills» у формуванні управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2019. № 20. С. 122–127.

REFERENCES

1. Koval, M. S., Koziar, M. M., Lytvyn, A. V. (2018). Pedagogical model of formation of readiness of civil protection specialists for professional activity [Pedagogical model of formation of readiness of civil protection specialists for professional activity]. *Visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttyedyial'nosti*. 18, 151–159.
2. Kulalaieva, N. V. (2020). Teoretychni i metodychni osnovy formuvannya kultury bezpeky profesiinoi diialnosti u maibutnykh kvalifikovanykh robotnykiv budivelnoho profilu [Theoretical and methodological foundations of forming a safety culture of professional activity among future qualified construction workers]. (Dys. doktora ped. nauk). Instytut profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy Kyiv.
3. Petukhova, T. A. (2010). Pidhotovka maibutnykh uchytelev do formuvannya kultury bezpeky zhyttiediialnosti v uchniv osnovnoi shkoly [Preparation of future teachers for the formation of a culture of life safety among primary school students]. (Dys. kand. ped. Nauk). Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho. Kyiv.

4. Povstyn, O. V., Koziar, M. M. (2019). Znachennia «soft skills» u formuvanni upravlinskoj kompetentnosti fakhivtsiv u haluzi bezpeky liudyny [The importance of «soft skills» in the formation of managerial competence of specialists in the field of human security]. *Visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttyediyal'nosti*. 20, 122–127.

E. N. ABILTAROVA

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student,
Institute of Vocational Education and Training
of National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
E-mail: elviza2008@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9747-3303>*

**CULTURE OF SECURITY OF PROFESSIONAL ACTIVITY
OF FUTURE SAFETY ENGINEERS: ANALYSIS OF THE CONDITION**

The article is devoted to the problem of formation of the culture of safety of professional activity in future occupational safety and health engineers. The purpose of the article is to study the state of formation of the culture of safety of professional activity among future occupational safety and health engineers. The theoretical basis of the research is substantiated; scientific works, which make a significant contribution to the development of the research problem, are identified. In the process of scientific and experimental work, the following theoretical and empirical research methods were used: analysis of psychological and pedagogical literature; systematization and generalization of research results; surveys and questionnaires of students, teachers of higher education institutions that provide professional training of occupational safety and health engineers, and engineers on labor protection at industrial enterprises and organizations; conversations to study the state of formation of the culture of safety of professional activity. The results of the survey of respondents on the understanding of the concept of “culture of safety of professional activity” and the importance of future occupational safety and health engineers to have the culture of safety of professional activity are presented. The results of the survey of students on the knowledge of general culture, culture of labor protection, culture of labor, culture of health are presented; their needs to improve professional skills related to the performance of professional activities on the basis and principles of the culture of safety of professional activity are identified. The self-assessment of students’ readiness to perform the tasks of professional activity on the principles and priority of the culture of safety of professional activity is carried out. The results of the survey of respondents to assess the effectiveness of forms of formation of the culture of safety of professional activity in future occupational safety and health engineers are summarized. Problems that hinder the effective formation of the culture of safety of professional activity have been identified. It is concluded that it is necessary to conduct a thorough and experimental study of the scientific problem of formation of the culture of safety of professional activity among future occupational safety and health engineers.

Key words: culture of safety of professional activity, occupational safety and health engineers training, state of formation.